

USAID | **SRBIJA**
OD AMERIČKOG NARODA

USAID PROJEKAT ZA BOLJE USLOVE POSLOVANJA

**NAZIV STUDIJE: OSNOVI PRIVREDNOG POSLOVANJA ZA
INSPEKTORE**

**AUTOR: MILAN STEFANOVIĆ
VESNA RISTIĆ**

Izrada ovog vodiča omogućena je uz pomoć američkog naroda preko Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Autori su u potpunosti odgovorni za sadržaj vodiča, koji ne mora nužno odražavati stavove USAID-a ili vlade Sjedinjenih Američkih Država.

ОСНОВИ ПРИВРЕДНОГ ПОСЛОВАЊА ЗА ИНСПЕКТОРЕ

Март 2016. године

Основи привредног пословања за инспекторе

1. Обележја тржишне економије и тржишне утакмице

Тржишна економија је систем привреде који се темељи на слободном предузетништву и слободној конкуренцији. Тржишна економија делује путем тржишних механизма, у којима понуда и тражња учесника одређују цене роба и услуга на тржишту. Тржиште и тржишни механизми представљају основу економске теорије. Тржиште настаје и развија се као последица производње роба и поделе рада. Слободно тржиште обухвата подручја роба, услуга, производа, рада, земље и капитала. Главне особине слободног тржишта су: слобода уговора, слобода предузетништва, слобода потрошача, трговине и приватног власништва, слободно формирање цена производа, слободан приступ тржишту за потрошаче и произвођаче и слободна конкуренција.

Према Закону о трговини, тржиште је институционално уређен однос између субјеката понуде и тражње са циљем промета робе и услуга.

Пословање подразумева интеракцију пословних субјеката који на тржишту обављају различите пословне акције и операције. Тржиште се у том случају јавља као простор на коме се развијају различити пословни односи и у коме се слободно крећу роба, људи и капитал. Највећи значај имају механизми којима се настоје спречити нежељени облици понашања на тржишту као што су: нелојална конкуренција, монополистичко понашање, разни облици шпекулација, ограничавања тржишта или послова који имају негативно дејство на здравље, сигурност или морал.

Конкуренција означава надметање или тржишну утакмицу између пословних субјеката поводом производње и размене роба или пружања услуга на тржишту. Конкуренција је везана за слободно тржиште, па је предуслов сваке тржишне утакмице економска самосталност привредних субјеката. Здрава конкуренција је стање у коме понашање привредних субјеката позитивно утиче на раст продуктивности, смањење цена, бољи квалитет производа, бољу понуду на тржишту и сл. Међутим, конкуренција може бити ограничена од стране привредних субјеката који учествују на тржишту (споразуми којима се битно ограничава или спречава конкуренција), злоупотреба доминантног положаја, концентрација (стварањем или јачањем доминантног положаја) и од стране власти: путем легалних монопола, ексклузивних права, аката и радњи који стварају дискриминацију, нетранспарентних политика државне помоћи. Због тога је здрава конкуренција и спречавање нелојалне конкуренције од велике важности за развој привреде.

Непоштена тржишна утакмица је радња једног привредног субјекта усмерена против другог привредног субјекта (конкурента) којом се крше кодекси пословног морала и добри пословни обичаји и којом се наноси штета другом трговцу, правном лицу или потрошачу. Привредни субјекат може нанети штету конкуренту нелојалним рекламама, изношењем неистинитих података о њему или његовој роби или услузи у циљу нарушавања његовог угледа, затим стицањем, коришћењем и одавањем пословне тајне без дозволе њеног имаоца, продајом робе са обликом, ознакама и подацима којима се оправдано ствара забуна код потрошача у погледу

квалитета и других својстава робе, подмићивањем (давањем поклона веће вредности, имовинским и другим погодностима) и утицајем на друге учеснике тржишне утакмице и сл. Непоштена тржишна утакмица није дозвољена. Привредни субјекат који претрпи штету услед непоштене тржишне утакмице, има право на надокнаду те штете. Забрана непоштене тржишне утакмице регулисна је и чланом 50. Закона о трговини.

2. Економска снага привредног субјекта, одрживост и развој пословања

Инспектор изриче оне мере које су сразмерне процењеном ризику и откривеним, односно вероватним незаконитостима и штетним последицама и којима се најповољније по надзираног субјекта постижу циљ и сврха закона и другог прописа. Инспектор се обавезно стара о томе да ове мере буду сразмерне економској снази надзираног субјекта, да се њихове штетне последице сведу на најмању меру и настави одрживо пословање и развој надзираног субјекта. Смисао норме лежи у успостављању равнотеже између спровођења закона, управљања ризицима и економског развоја.

Из ових одредаба проистиче да је за њихову примену и доношење информисане одлуке на основу слободне оцене потребно да инспектор познаје основе пословања, да зна шта значи економска снага субјекта, разуме основне категорије и податке из финансијских извештаја и утицај инспекцијских управних мера на пословање и развој привредног субјекта, те да има знање о томе како одредити сразмерност инспекцијске управне мере економској снази и наставку одрживог пословања и развоја надзираног субјекта.

Економску снагу као категорију познају и други закони. Тако, на пример, Закон о привредним преступима у члану 20. став 1. прописује да ће суд правном лицу одмерити казну у границама прописаним за привредни преступ, узимајући у обзир све околности које утичу да казна буде већа или мања (отежавајуће и олакшавајуће околности), а нарочито, поред осталог, економску снагу правног лица.

Економска снага представља такво економско стање пословног субјекта које се односи на врсту, обим и количину средстава (ресурса) која су му на располагању за обављање делатности, што непосредно утиче на његову способност да донесе и спроведе економске одлуке, односно пословне планове, који подразумевају распоређивање средстава (алокацију ресурса), у циљу одрживог наставка и развоја пословања. Може се рећи и да је економска снага способност пословног субјекта да, коришћењем ресурса који су му на располагању, произведе или прибави робу и да је прода, тако да настави да послује на редован начин, без поремећаја. Економска снага је, према томе, у непосредној вези са одрживошћу и развојем пословања.

Да би инспектор проценио економску снагу надзираног субјекта, превасходно привредног субјекта, као неопходним се указују увид у податке финансијског извештаја тог субјекта и разумевање основних категорија и основних података из финансијских извештаја. Садржина, форма и објављивање финансијских извештаја су уређени: Законом о рачуноводству („Службени гласник РС“, број 62/13), Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна

друштва, задруге и предузетнике („Службени гласник РС“, бр. 95/14 и 144/14), који садржи следеће обрасце као прилоге: Биланс стања, Биланс успеха, Извештај о осталом резултату, Извештај о токовима готовине и Извештај о променама на капиталу; Законом о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре („Службени гласник РС“, бр. 99/11 и 83/14) и другим законима и прописима којима се уређује ова материја.

Следом реченог, прикладан и релативно једноставан начин за процену економске снаге надзираног субјекта од стране инспектора, посебно инспектора не-економске струке, је увид у основне податке из годишњих финансијских извештаја, који су јавно доступни преко интернет странице Агенције за привредне регистре - АПР (www.apr.gov.rs), а које су правна лица односно предузетници дужни да у законском року доставе Агенцији за привредне регистре ради објаве.

У наставку текста даје се приказ обрасца са подацима о регистрацији финансијских извештаја са интернет странице АПР, где инспектор може пронаћи основне податке о имовини, капиталу, приходима и броју запослених надзираног субјекта, као и о његовој величини, на основу којих може донети закључак о економској снази надзираног субјекта у питању и, сагласно томе, одредити сразмерну инспекцијску меру.

Образац са подацима о регистрацији финансијских извештаја (АПР)

Подаци о регистрацији финансијских извештаја		
Подаци о обвезнику*		
Матични број (ЈМБ)		
Пословно име		
Седиште		
Адреса		
Правна форма		
Делатност		
* стање на дан _____		
Основни подаци из годишњег финансијског извештаја за 201_ . годину		
		Износи у 000 динара
		Запослени као цео број
Назив податка	Текућа година	Претходна година

Укупна актива (АОП 024)		
од тога Губитак изнад висине капитала (АОП 023)		
Укупни капитал (АОП 101)		
од тога: основни капитал (АОП 102)		
Нераспоређени добитак (АОП 108)		
Губитак до висине капитала АОП 109)		
Пословни приходи (АОП 201)		
Нето добитак (АОП 229)		
Нето губитак (АОП 230)		
Број запослених (АОП 605)		
Разврставање за 201_ год ну*		
ПРЕМА ПОДАЦИМА ИЗ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАЈА ОБВЕЗНИК ЈЕ РАЗВРСТАН У _____ ПРАВНО ЛИЦЕ		
<p>**Ради упоредивости података нумеричке ознаке за величину почев од 10.02.2014. године усаглашене су са Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике и имају следеће значење: 1- микро правно лице, 2-мало правно лице, 3-средње правно лице и 4- велико правно лице.</p>		

3. Микро, мали и средњи привредни субјекти

Најчешћи облици организовања за обављање делатности, односно привредних субјеката су привредна друштва и предузетници. Поред њих, у привредне субјекте спадају и задруге. Правне форме привредних друштава су: ортакчко друштво, командитно друштво, друштво с ограниченом одговорношћу (облик привредног друштва који је најбројнији и који се најчешће среће) и акционарско друштво. У стручној литератури, ортакчко друштво и командитно друштво се називају друштвима лица, а друштво с ограниченом одговорношћу и акционарско друштво – друштвима капитала.

Микро, мали и средњи привредни субјекти или микро, мала и средња предузећа (ММСП), односно микро, мала и средња привредна друштва (најчешће друштва с ограниченом одговорношћу) и предузетници представљају најбројнији привредни сектор у тржишним економијама. Практично, увек преко 95%, а често и

99% привредних субјеката чине ММСП, а најбројнији међу њима су микро привредни субјекти.

По правилу, оснива их појединац (предузетник у економском смислу речи), који је истовремено и власник, који доноси све пословне одлуке и сноси ризик пословања. Имају високи степен тржишне флексибилности, а низак степен специјализације послова, лако преносе технолошке иновације. У области производње, често се јављају као кооперанти великих привредних друштава (великих компанија), а у области трговине, као трговци на мало и велико и у сектору услуга. Уклапају се у привредни амбијент који не покривају велика и средња предузећа, обављајући послове за које ова предузећа нису заинтересована јер им не доносе добит (профит).

ММСП су већински покретачи запошљавања и стварања бруто додате вредности. Истовремено, ово је и најосетљивији привредни сектор - највећи број новооснованих привредних субјеката су ММСП, али и највећи број привредних субјеката који је престао са радом. ММСП често имају проблема са приступом финансијама и ликвидношћу, што угрожава не само њихов развој, конкурентност и инвестиционе планове, него и опстанак. Имајући ово у виду, сектору ММСП се дају различити јавни подстицаји и одређује посебан положај у одређеним правним и економским односима.

Према Закону о рачуноводству, правна лица, у смислу тог закона, разврставају се на микро, мала, средња и велика, у зависности од просечног броја запослених, пословног прихода и просечне вредности пословне имовине утврђених на дан састављања редовног годишњег финансијског извештаја у пословној години.

У микро правна лица разврставају се она правна лица која не прелазе два од следећих критеријума:

- 1) просечан број запослених 10;
- 2) пословни приход 700.000 ЕУР у динарској противвредности;
- 3) просечна вредност пословне имовине (средина вредности на почетку и на крају пословне године) 350.000 ЕУР у динарској противвредности.

У мала правна лица разврставају се она правна лица која прелазе два од наведених критеријума, али не прелазе два од следећих критеријума:

- 1) просечан број запослених 50;
- 2) пословни приход 8.800.000 ЕУР у динарској противвредности;
- 3) просечна вредност пословне имовине (средина вредности на почетку и на крају пословне године) 4.400.000 ЕУР у динарској противвредности.

У средња правна лица разврставају се она правна лица која прелазе два критеријума наведена за мала правна лица, али не прелазе два од следећих критеријума:

- 1) просечан број запослених 250;
- 2) пословни приход 35.000.000 ЕУР у динарској противвредности;
- 3) просечна вредност пословне имовине (средина вредности на почетку и на крају пословне године) 17.500.000 ЕУР у динарској противвредности.

Критеријуми за микро, мала и средња предузећа према Закону о рачуноводству
(критеријуми су алтернативно постављени на напред наведени начин)

Тип предузећа	Број запослених	Годишњи приход	Вредност имовине
Микро	10	700.000 ЕУР	350.000 ЕУР
Мало	50	8.800.000 ЕУР	4.400.000 ЕУР
Средње	250	35.000.000 ЕУР	17.500.000 ЕУР

Разврставање у складу са наведеним критеријумима врши правно лице самостално на дан састављања финансијских извештаја и добијене податке користи за наредну пословну годину. Новооснована правна лица разврставају се на основу података из финансијских извештаја за пословну годину у којој су основани и броја месеци пословања, а утврђени подаци користе се за ту и наредну пословну годину.

Независно од наведених критеријума, предузетници се, у смислу овог закона, сматрају микро правним лицима.

На нивоу Европске уније (ЕУ), дефиницију ММСП дају Препорука Европске комисије о дефиницији ових предузећа бр. 2003/361 и Уредба Европске комисије бр. 364/2004. ЕУ дефинише ММСП као предузећа која запошљавају мање од 250 лица и чији годишњи промет не прелази 50 милиона евра и/или годишња вредност пословне имовине не прелази 43 милиона евра. У оквиру ММСП, микро предузеће је предузеће које запошљава мање од 10 лица и чији годишњи промет и/или годишња вредност пословне имовине не прелази 2 милиона евра; мало предузеће је предузеће које запошљава мање од 50 лица и чији годишњи промет и/или годишња вредност пословне имовине не прелази 10 милиона евра, а средње предузеће је предузеће које запошљава мање од 10 лица и чији годишњи промет и/или годишња вредност пословне имовине не прелази 2 милиона евра.

Критеријуми за микро, мала и средња предузећа према прописима ЕУ
(критеријуми су алтернативно постављени на напред наведени начин)

Тип предузећа	Број запослених	Годишњи приход	Вредност имовине
Микро	< 10	≤ 2.000.000 ЕУР	≤ 2.000.000 ЕУР
Мало	< 50	≤ 10.000.000 ЕУР	≤ 10.000.000 ЕУР
Средње	< 250	≤ 50.000.000 ЕУР	≤ 43.000.000 ЕУР

Прописи о државној помоћи прописују правила за утврђивање малих, средњих и великих привредних субјеката зависно од тога да ли су у питању независни, партнерски и повезани привредни субјекти. То су мерила која се узимају у обзир при рачунању броја запослених и финансијских граница.

Како би побољшали своје пословне перформансе и превазишли недостатке самосталног наступа на тржишту, микро, мали и средњи привредни субјекти се удружују у пословна удружења. Један од популарних облика удруживања микро, малих и средњих предузећа су кластери. Кластер је пословно удружење са

статусноправним дејством које представља географску концентрацију међусобно пословно повезаних привредних субјеката који се, најчешће, баве истом или сродном делатношћу (често укључујући добављаче, као и подуговараче) и институција, односно организација које пружају различите видове пословне подршке, као што су образовне и научно-истраживачке институције, јавне агенције, односно развојне агенције, удружења, јединице локалне самоуправе или правна лица чији су оне оснивачи. Чланице кластера повезују заједнички интереси у области набавке, продаје, пружања услуга, радне снаге, преноса технолошких знања и других ресурса.

4. Основе и значај предузетништва

Предузетништво се дефинише на различите начине, али, за потребе ове публикације, прихвата се следећа дефиниција: „Предузетништво је делатност усмерена на покретање, организовање и иновирање пословања предузећа, са основним циљем стварања новог тржишта и остваривања добити. Оно је везано за све аспекте људског понашања и деловања - развија креативност, поспешује рађање идеја и обогаћује људске потребе“.¹ Предузетништво обухвата збир знања, вештина и способности, али и креативност, покретачки дух, стање свести, храброст, одговорност, лидерство, динамичност, посвећеност, упорност. Предузетничка знања и вештине могу се применити у свим областима пословања, друштвених активности, управљања државом, државној служби, као и свим другим областима живота. Предузетништво је кључни елемент запошљавања, инвестиција и економског развоја у целом свету. Потиче од француске речи „*entreprendre*“, што значи: урадити нешто, предузети, док реч „*l'entrepreneur*“ (предузетник – у економском смислу) обележава особу „која предузима иновације и има пословну и финансијску проицљивост и способност у настојању да иновације претвори у економска добра“. У привредноправном смислу, предузетништво најчешће подразумева оснивање новог привредног субјекта (*start-up*), али и одвајање од већег пословног субјекта уз оснивање. Предузетнички подухвати варирају по врсти и економско-финансијској снази. Многи од њих су у потрази за капиталом из приватних извора, али и за државном помоћи у виду финансијске (повољни кредити, бесповратна средства, порески подстицаји, смањење трошкова) и нефинансијске подршке (економско-финансијски, правни, технолошки и организациони савети, праћење пословања, управљање ризицима), што се често остварује у форми посебних државних агенција и других тела, пословних инкубатора, научно-технолошких паркова, индустријских паркова итд.

Предузетник (у економском смислу речи), дакле, преузима ризик (губитак новца, али и времена, енергије или неког другог облика вредности) на сопствену одговорност с циљем остваривања добити. Његова два суштинска обележја, према томе, су прихватање (имовинског) ризика и иновативност. У развијенијој структури пословног субјекта - предузетништво, власништво и управљање често је подељено

¹ Пенезић Ненад, *Како постати предузетник*, Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа и предузетништва, Београд, 2002

на више лица, односно субјеката. Стога и ризик пословног неуспеха није концентрисан, него је подељен.

Предузетништво можемо схватити и као „предузеће“, у језичком смислу гледано, као глаголску именицу од глагола „предузети“, „предузимати“ („предузимање“), а не као (обичну) именицу која је до скоро представљала синоним за привредно друштво. Такође, предузетништво терминолошки можемо разумети и као предузетнички подухват - ризичан, са неизвесним исходом.

5. Велики субјекти привредног пословања

Према Закону о рачуноводству, у велика правна лица разврставају се правна лица која прелазе два критеријума наведена за средња правна лица (наведено у тачки 3. „Микро, мали и средњи привредни субјекти“).

Независно од наведених критеријума за микро, мала, средња и велика правна лица из Закона о рачуноводству, Народна банка Србије, банке и друге финансијске институције над којима, сагласно закону, надзор врши Народна банка Србије, друштва за осигурање, даваоци финансијског лизинга, добровољни пензијски фондови, друштва за управљање добровољним пензијским фондовима, отворени и затворени инвестициони фондови, друштва за управљање инвестиционим фондовима, берзе и брокерско-дилерска друштва, као и факторинг друштва у смислу овог закона сматрају се великим правним лицима.

Велики субјекти привредног пословања располажу, по правилу, великим капиталом, имају велику имовину (покретну и непокретну), покривају велика тржишта. Ове показатеље, по правилу, прати и велики број запослених, често дислоцираних на више локација, савремена организација рада и широк спектар пословних функција. То захтева добру организацију, дугорочно планирање, сталне инвестиције у опрему и кадрове, како би се компанија одржала и постигла пословни успех на тржишту. Иако се велики субјекти у промету појављују као јединствена целина, они фактички представљају сложене системе. Основ сложености лежи у процесима унутрашње поделе рада у техничком и организационом смислу.

Ови привредни субјекти имају устројена сопствена правила прописана унутрашњим актима. Запослени и менаџери у великим субјектима привредног пословања, по природи ствари, првенствено поступају по тим унутрашњим (интерним) правилима, процесима рада и актима. Велики субјекти улажу значајна средства у опрему, кадрове, научно истраживачке и развојне пројекте.

Предност великих привредних субјеката огледа се у већој продуктивности и економичности у производњи, те бољој екстерној информисаности због постојања сопствених правних и маркетиншких одељења. С друге стране, њихова величина их чини мање флексибилним и мање прилагодљивим променама на тржишту у односу на микро, мале и средње привредне субјекте. Велики субјекти привредног пословања имају значајан утицај на тржиште и тржишна кретања, што је показатељ њихове тржишне моћи, омогућавајући им остварење већег профита.

Држава је веома заинтересована за стабилност пословања великих субјеката привредног пословања, с обзиром да имају велики значај за економију и друштво, јер

запошљавају велики број људи, често су носиоци развоја читавих области производње, те од њихове јаке тржишне моћи зависи и велики број других привредних субјеката, ликвидност привреде, извоз и економски раст.

6. Основи менаџмента у привреди

Менаџмент представља друштвену технологију, вештину да се одређена замисао оствари ангажовањем других људи. Менаџмент је научна дисциплина усмерена на изналажење таквих мера и акција којима се побољшава реализација различитих активности и подухвата у циљу ефикаснијег функционисања и развоја различитих привредних и друштвених система. То је пословна филозофија која настоји да свим расположивим средствима оствари ефикасније и ефективније жељене циљеве. Менаџмент је дисциплина која се може применити на различите организације. Менаџмент примењен на предузеће је менаџмент предузећа или пословни менаџмент. Економски гледано, менаџмент је процес усмеравања пословне активности ка остваривању циљева пословања. Као последица реализације пословних активности јавља се производ или услуга, којима се подмирују потребе потрошача, привреде и друштва, а што представља основу за остварење добити.

Менаџмент је процес који се састоји од карактеристичних фаза. Основне фазе процеса менаџмента су планирање, организовање, вођење и контрола. Планирање значи да менаџери унапред размишљају о циљевима и одговарајућим активностима које ће допринети њиховој реализацији. Организовање је процес изградње организационе структуре као инфраструктуре за спровођење планских одлука. Вођење означава начин на који менаџери усмеравају и утичу на подређене чланове организације обезбеђујући обављање битних активности. Контрола идентификује и коригује девијације од планираних циљева. Она даје менаџерима сигурност да организација иде према дефинисаном циљу. Менаџмент треба да омогући преживљавање и просперитет предузећа и целине привреде. Због проблема који представљају нормалну појаву у животном циклусу предузећа један од основних задатака менаџмента је избегавање његове „преране смрти“. „Прерана смрт“ предузећа може бити последица негативног дејства окрижења и/или лошег менаџмента. Лош менаџмент је израз неспособности предузећа да у конкретној фази животног циклуса контролише своје намере. Добар менаџмент захтева проактиван приступ, односно предвиђање проблема и благовремену припрему за њихово решавање. Добар менаџмент производи виталне организације, лош менаџмент доводи до самодеструкције.

Менаџмент доводи до интеграције људи око заједничких циљева. На тај начин се јасно дефинишу циљеви и ствара инфраструктура за њихово остварење. Орјентир за менаџмент представљају циљеви главних интересних група.

7. Пословни ризици и заштита од пословних ризика

Ризик, у пословном смислу, је могућност појаве губитка изазваног догађајем (или серијом догађаја) који се може неповољно одразити на достизање циљева

привредног субјекта. Свака организација се сусреће са ризиком. Пословни ризик је самосталан и функција је неизвесности будућег приноса на уложени капитал. Пословни ризик зависи од бројних фактора својствених пословању. Пословни ризик укључује све догађаје са негативним утицајем који могу спречити стварање вредности или смањити постојећу вредност организације. На свакој организацији је да их самостално идентификује, разврста и рангира по значају.

Ризици са којима се привреда суочава су бројни и различити: финансијски ризици, ризици ликвидности, ризици тржишног учешћа, ценовни ризици, ризик неиспуњења уговорне обавезе, девизни ризик, инвестициони ризици, ризици који се односе на управљање, имовински ризици, оперативни ризици, ризик више силе, ризик технолошког заостатка, репутациони ризик (ризик по пословни углед), правни ризик и ризик усклађености пословања, фискални ризици, политички ризици, еколошки ризици, те други ризици зависно од делатности коју привредни субјекат обавља.

Пословни ризик најчешће обухвата: оперативни ризик, правни ризик, ризик законодавства и ризик угледа. Пословни ризици се разликују у зависности од тога да ли потичу иод самог привредног субјекта или из његове околине. Пословни ризик се огледа у опасности да се разним пословним активностима не оствари очекивано и жељено, већ да наступи нешто непредвидиво што негативно утиче на пословање. У пословном свету се не би смео занемарити ни један ризик; штавише, приступ ризику би требао да буде проактиван.

Систем управљања ризицима је процес којим организације методолошки воде рачуна о ризицима повезаним са њиховим активностима ради постизања континуиране добити, како унутар сваке активности, тако и у целокупној организацији. Циљ система управљања ризицима неког привредног субјекта је стварање вредности и смањење последица ризика. Управљање пословним ризиком обавезује на ефективну комуникацију унутар организације и хоризонтално и вертикално. Управљање пословним ризиком је процес који покреће директор, односно одбор директора и примењује се приликом формулисања стратегије, са циљем да се на време идентификују потенцијални догађаји који могу утицати на организацију и да се ризик контролише и одржава у границама склоности ка ризику („апетит за ризиком“) да би се пружило оправдано уверавање у вези са остварењем циљева.

Да би се ризицима правилно управљало, а штета предупредила, потребно је, дакле, да привредни субјекти имају политике управљања ризицима и да успоставе и развијају унутрашњи (интерни) надзор. Ризике је потребно континуирано и системски идентификовати, процењивати и деловати ка њима проактивно (превентивно) и корективно. Корисно је и успоставити одговарајуће алате за управљање ризицима са којима се привредно друштво сусреће, попут регистра ризика и информационог система (чији саставни део је регистар ризика), који приказују и мере изложеност компаније ризику, те сигнализирају одговорним лицима предузимање одговарајућих мера превенције и заштите.

Након идентификације и процене ризика следи примерено и сразмерно поступање са ризиком (третман ризика, одговор на ризик). Одговори на ризик могу бити:

- избегавање ризика - престанак или одустанак од одређене активности или њено вршење на другачији начин;
- пренос (трансфер) ризика - пренос ризика на друго лице (нпр. осигурање) или подела ризика са пословним партнером. Ризици се деле тако да одређеним ризиком управља онај субјекат који га најбоље познаје;
- смањење (ублажавање) ризика - предузимање мера којима се смањује вероватноћа настанка и/или тежина штетне последице (нпр. резервисање финансијских средстава за одређене намене);
- задржавање (прихватање) ризика - када је избегавање, пренос или смањење ризика онемогућено или ограничено или су трошкови предузимања одговарајућих мера несразмерно већи у односу на вероватну штету, привредни субјекат задржава (прихвата) ризик и одређује финансијска средства за ту сврху.

Имајући у виду ризичност улагања (у већем или мањем степену), пословне сарадње и пословних трансакција, привредни субјекти могу приликом закључивања пословних уговора да од привредног субјекта који је друга уговорна страна траже различите врсте средстава обезбеђења и појачања уговора, како би се заштитиле од ризика. Такође, привредни субјекти могу да закључују тзв. рестриктивне уговорне клаузуле, којима се постављају забране, ограничења и друге обавезе за привредног субјекта који је друга уговорна страна. Говорећи о средствима обезбеђења и појачања пословног уговора, велики је број инструмената којима се привредни субјекат може заштитити од ризика у вези са пословним уговором, односно умањити ризик, што укључује: хипотеку, залог на покретним стварима и правима, банкарску гаранцију, корпоративну гаранцију, осигурање од комерцијалног ризика, менице, овлашћење за наплату, документарни акредитив, дужничке хартије од вредности и друге финансијске инструменте којима се тргује на тржишту капитала, продају са задржавањем права својине, цесију, факторинг и друге облике промене дужника или повериоца у облигационом односу, уговорну казну у случају непридржавања одређених одредаба уговора, уговорну камату, капару, одустаницу и готовински депозит, право задржавања ствари до исплате потраживања, појачану одговорност у случају материјалних и правних недостатака, институт прекомерног оштећења, авансно плаћање дуга, одложни и раскидни услов, уговарање давања сагласности за предузимање одређених радњи - претходна сагласност (дозвола) и накнадна сагласност (одобрење) и др.

8. Начини финансирања пословања

Привредни субјекти могу да се финансирају из унутрашњих и спољних извора (интерно и екстерно).

Интерно финансирање подразумева сопствена и акумулирана финансијска средства, нераспоређену добит, резерве и продају основних средстава.

Екстерно финансирање обухвата два основна облика - дужнички и власнички капитал. Дужнички капитал обухвата финансијске кредите и зајмове, лизинг, робне кредите, авансну наплату, обвезнице, улагања инвестиционих и других фондова, факторинг, складишну оптимизацију (финансирање на бази залиха). Власнички капитал може да потиче од постојећих чланова друштва (власници), одређених унапред познатих будућих чланова (нпр. купопродаја учешћа у основном капиталу друштва с ограниченом одговорношћу или акција акционарских друштва која нису јавна) или неодређеног круга будућих чланова друштва.

У почетној фази развоја, микро и мало друштво се најчешће финансира из средстава оснивача (лична уштеђевина), његове породице и пријатеља (позајмице).

Економски посматрано, власници сопственог капитала су на одређени начин у неповољнијем положају од давалаца позајмљеног капитала (поверилаца). Позајмљени капитал има унапред утврђен рок доспећа и узрокује исплате у виду главнице и камате, чија је висина и динамика унапред утврђена. Друштво је дужно да повериоцу периодично исплаћује одређени износ главнице и камате, као цене новца, а ова исплата је независна од успешности пословања друштва. У случају стечаја или ликвидације друштва, прво се измирују обавезе према даваоцима позајмљеног капитала (повериоцима), а власници сопственог капитала имају само право на расподелу ликвидационог, односно стечајног вишка након целокупног намирења поверилаца, уколико тај вишак преостане.

Интересантне су порески ефекти финансирања путем позајмљеног капитала. Наиме, камате на кредите се признају на терет расхода у пореском билансу код пореза на добит правних лица (практично, рачунају се у трошкове пословања и као такве не улазе у опорезиву добит). Насупрот томе, дивиденде остварене по основу власништва над акцијама не улазе у трошкове пословања, а и подлежу економском двоструком опорезивању када је акционар физичко лице - плаћање пореза на добит правних лица и пореза на доходак грађана (приходи по основу капитала). Из овога се закључује да ће вредност компаније бити већа уколико се она финансира кредитима, него уколико се финансира повећањем капитала (докапитализацијом). С друге стране, повећање основног капитала позитивно утиче на прибављање даљег екстерног финансирања за друштво.

Улагањем капитала и оснивањем друштва настаје посебан правни субјект са властитим основним капиталом подељеним на уделе, односно акције. Ако се почиње са пословањем у правној форми друштва капитала, мора се уложити одређени улог (новац, ствари, права) са циљем да се његовим коришћењем створи добит. Добит може бити коришћена као дивиденда власника друштва или реинвестирана у само друштво које на тај начин увећава свој основни капитал и имовину за даље пословање. Наравно, имовина друштва се не мора увећати, већ лошим управљањем може бити смањена услед губитака. Имајући у виду да у друштвима капитала нема одговорности власника за обавезе друштва њиховом личном имовином (осим у случају пробијања правне личности), од велике је важности за поверење поверилаца каква је адекватност (примереност) капитала друштва и финансијска равнотежа друштва, што значи да друштво треба да има повољан однос позајмљеног и сопственог капитала. У противном, утањена капитализација друштва је лош сигнал

за његову виталност и ликвидност. Уколико је степен позајмљеног капитала висок, то, по правилу, делује дестимулативно на потенцијалне улагаче у друштво због високог ризика. Крајњи исход високог учешћа позајмљеног у односу на сопствени капитал може да буде банкротство привредног друштва. Стога се основни капитал друштва капитала уписује у Регистар привредних субјеката и мора бити транспарентан, што подразумева да буде и саставни део оснивачког акта. Уколико друштво послује профитабилно, оно, поред основног капитала, има и резерве и нераспоређена добит. Добро пословање привредног друштва у интересу је његових поверилаца и његових чланова, односно акционара (власника). Износ исплата повериоцима не зависи од пословања друштва, док износ исплата власницима у виду дивиденди, цена њихових удела, односно акција и обим учешћа у ликвидационој маси у случају престанка друштва зависе од успешности пословања друштва. У интересу је поверилаца да се што мање исплата изврши према члановима, односно акционарима, како се не би смањивао капитал из кога повериоци могу да се наплате. Члановима, односно акционарима, с друге стране, одговара да се изврши што више исплата из добити друштва, како би остварили што већи прилив средстава од своје инвестиције, под условом да нису истовремено и део менаџмента компаније, када им више одговара да се добит реинвестира.

Како је наведено, привредна друштва могу да се екстерно финансирају на два основна начина: задуживањем или докапитализацијом. Међутим, многа друштва, а посебно мала и средња предузећа, нису у стању да испуне услове под којима се дају банкарски кредити, посебно у погледу средстава обезбеђења дуга. С друге стране, банке генерално не пласирају кредите у пословне пројекте и подухвате ових друштава у потребном обиму, а истовремено су ограничене прописима - базелским принципима и стандардима, банкарским прописима Европске уније који се односе на банкарске групације, националним општим и посебним законима и подзаконским прописима и актима централне банке - у погледу висине каматних стопа на дате кредите, обавезујућих резерви и других услова и елемената таквог посла, тако да често објективно нису у могућности да подрже пројекте и послове који због своје ризичности могу да носе каматне стопе више од допуштених, више обавезујуће резерве и/или прописују додатне услове и друге елементе које је неопходно испунити. Истовремено, финансијска средства за реализацију значајног броја пословних подухвата и пројеката која потичу из јавних и међународних институционалних финансијских извора често нису расположива малим и средњим друштвима у неопходној критичној маси. Поред тога, тржиште капитала (тржиште серијских хартија од вредности и других финансијских инструмената) већ дужи период не остварује задовољавајуће стопе промета и тешко се опоравља од кризе. Постојећи инвестициони фондови су највише заинтересовани за улагање у велике компаније и акционарска друштва чијим се акцијама тргује на тржишту капитала, док микрофинансијско тржиште и тржиште ризичног капитала још увек није довољно заступљено и развијено у потребној мери.

Незадовољавајући и недовољан приступ изворима финансирања је проблем са којим се константно суочава већина малих и средњих привредних друштава у Републици Србији

Истраживања показују да око 60% малих и средњих предузећа не користи кредите (просек у средње развијеним земљама је око 30%), а да и они који узимају кредите, у просеку узимају мале износе и веома их ретко користе за инвестиције. Најлошији приступ изворима финансирања имају микро друштва, премда често имају велики потенцијал за подстицање привредног раста. Лош приступ изворима финансирања од стране малих и средњих предузећа се негативно одражава на ликвидност и конкурентност привреде.

9. Административно оптерећење привреде

Велики број сагласности јавне управе и посебних регистара, често увођење и промене прописа и административних захтева јавне управе, као услова за обављање привредне делатности, узрокује високо регулаторно и административно, а тиме и финансијско, оптерећење привредних субјеката. Системи у економској транзицији и процесу европских интеграција, какав је у Републици Србији већ дужи низ година, захтевају квалитетну и релативно честу промену регулативе, посебно прописа у економско-финансијској области, те њену ефикасну примену. Ово узрокује бројне регулаторне, административне и институционалне промене - доносе се нови закони и подзаконски прописи, ступају на снагу и почињу с применом, важећи се стављају ван снаге (у целости или делимично), мењају и/или допуњавају, одлаже им се почетак примене, успостављају се нове (јавне, пословне и мешовите) институције, постојеће престају с радом или настављају да функционишу у измењеном делокругу и капацитету овлашћења и послова које обављају, уводе се и мењају административни захтеви јавне управе.

Трошкови административних захтева и административног оптерећења привреде који настају услед прописа мере се помоћу Модела стандардног трошка. Основни параметри овог модела су трошкови по јединици времена, време трајања, учесталост захтева и број регулисаних субјеката, као и додатни трошкови.

Резултати студије коју је УСАИД Пројекат за боље услове пословања спровео коришћењем Модела стандардног трошка, показују да административни трошкови у Републици Србији износе 1,07 милијарди евра, односно приближно 3,7% бруто домаћег производа (БДП). Учешће државних административних захтева у БДП од 3,7% високо је у односу на земље чланице Европске уније - на пример, у Аустрији на ове трошкове одлази 2,8% БДП, у Чешкој 3%, у Данској 2,2%, а у Немачкој 1,7%.

Административним притиском који настаје услед административних захтева јавне управе најугроженија су микро и мала предузећа. Велика предузећа, по правилу, имају стручне службе или спољне сараднике, информационе системе и програме и друге ресурсе помоћу којих могу да лакше „изађу на крај“ са административним оптерећењем које настаје услед административних захтева јавне управе. Истраживања генерално показују да, у просеку, један административни захтев који велико предузеће кошта 1 долар, микро и мало предузеће кошта чак десет пута више, односно 10 долара.

Привредни субјекти и друга правна и физичка лица често се сусрећу са административним захтевима јавне управе код којих није јасно коју све

документацију је потребно приложити и које све кораке је неопходно проћи. Велики административни притисак на привреду, комбинован са недовољном транспарентношћу јавне управе, неминовно води у повећање сиве економије. Додатну забуну за привреднике представља то што се некада исти административни захтев јавне управе у прописима, општим актима и комуникацији јавне управе са привредним субјектима означава различитим називима, односно терминима (нпр. дозвола и одобрење, дозвола за рад и дозвола за обављање одређене делатности, односно послова итд).

Посебно питање представља тзв. институционални вакуум, када се прописом оснује и уреди одређено тело са јавним овлашћењима у области административних захтева, али оно дуже време не почне да функционише, односно да оперативно спроводи своја овлашћења, због чега привреда трпи и не може да обавља своје послове. Разлози и препреке за то су различите природе - од финансијских и менталних, преко кадровских, стручних и политичких, до бирократских и интересних, а најчешће се ради о комбинованим и испреплетаним разлозима и препрекама.

Још једно отворено питање у оквиру ове теме представља сукоб надлежности јавних институција, који може бити позитиван и негативан. У нашим околностима сукоб надлежности је чешће негативан - када два или више јавних институција одбијају своју надлежност у одређеној ствари, него позитиван - када два или више јавних институција сматрају да су надлежна да поступају у одређеној ствари. Међутим, у ситуацијама када се ради о вршењу овлашћења која подразумевају могућност убирања одређеног фискалног или парафискалног прихода, јавља се позитиван сукоб надлежности носилаца јавних овлашћења, као и учесталост у вршењу тих овлашћења. Извор сукоба надлежности се налази у непрецизним правним нормама одређеног прописа, неусаглашености правних норми два или више прописа или у искривљеном тумачењу правних норми.

Насупрот усложњавању, поједностављивање административних захтева и процедура и прибављање информација по службеној дужности позитивно утиче на стварање повољног пословног и инвестиционог амбијента, повећање броја нових привредних субјеката и послова, веће запошљавање и samozapošljavanje, повећање конкурентности земље у међународним размерама, укључујући међународна рангирања лакоће пословања и глобалне конкурентности, прилив страних инвестиција у Србију, као и стабилније фискалне приходе. Од велике важности за развој економије је прилив страних и подстицање домаћих улагања, а инвеститори постављају правну сигурност, јасност и предвидљивост на врло високо место. У том смислу, свеобухватно истраживање начина доношења инвестиционих одлука у погледу инвеститора у земље југоисточне Европе, спроведено у оквиру Организације за европску сарадњу и развој (ОЕЦД) и Пакта за стабилност, показује да стратешки инвеститори у рангирању приоритета који утичу на доношење одлуке о инвестицији у неку земљу, упоредо са „чисто“ економско-финансијским разлозима, веома значајно и високо место дају регулаторном амбијенту земље у коју треба да инвестирају. Тако се, од 21 приоритета, владавина права налази на високом трећем месту, а пословно законодавство на шестом.

Европска комисија је кроз Акт о малим предузећима поставила за циљ смањење административних трошкова за најмање 25%. Остварење овог циља је процес и потребно је више година континуираног и систематског рада на његовом остварењу.

Државе у Европи и шире, укључујући Републику Србију, последњих деценија, односно година, налазе се између два пола: регулација и дерегулација. Тако је у многим областима економије и финансија примењена законодавна техника дерегулације, која значи укидање обавезујућих правних норми, регулаторних заповести и административних формалности за субјекте, и уопште смањивање улоге државе (схваћене у најширем смислу) у привреди и препуштање уређења привредних односа самосталној (аутономној) регулацији. Деререгулација спада у развојне послове јавне управе, односно послове стварања бољег пословног амбијента. Деререгулација је посебно приметна у погледу административних обавеза виђених као препреке нормалном пословању (нпр. у спољнотрговинском пословању, финансијском извештавању, измирењу пореских обавеза, радном законодавству, корпоративном управљању итд). Циљ овог процеса је смањење регулаторног и административног оптерећења пословних субјеката.

С друге стране, одређене области вршењем регулаторне функције државе прелазе из неуређене сфере и пословне праксе у уређену сферу. Један од примера је најављено уређење сезонског рада и привременог запошљавања преко агенција које „изнајмљују“ радну снагу. Паралелно с наведеним, држава развија различите инструменте којима се побољшава квалитет економске регулативе, као што су: анализа ефеката прописа (АЕП), „регулаторна гиљотина“, сарадња јавног и приватног сектора у припреми нацрта прописа, консултације са заинтересованим странама и јавна расправа у поступку припреме прописа, прибављање мишљења од надлежних и релевантних органа и тела; кодификација права, с једне, и секторско законодавство, с друге стране, примена механизма учешћа шире јавности у припреми нацрта прописа; јавно слушање предлога закона и других прописа и др.

Поред дерегулације и потребне и правилне регулације, регулаторна и административна реформа ради смањења регулаторно-административног притиска укључује:

- 1) успостављање и редовно ажурирање електронске управе са електронским регистрима административних захтева и података;
- 2) увођење и ефикасну примену тзв. једношалтерског система у комуникацији привредних субјеката и других правних и физичких лица са јавном управом. Ово укључује јединствено управно место (једну контакт тачку) и обједињену процедуру;
- 3) правно уређење и примену начела „ћутање администрације (управе) значи одобравање“, где год је то могуће.